

چارچوب‌های جامعه‌شناسی دینی و سؤالاتی درباره آن

غلامرضا پرهیزکار^۱

چکیده

جامعه‌شناسی که در آغاز پیدایش با ادعاهای بزرگ پا به میدان گذاشت، در برآورده ساختن اهداف اعلامی خود توفیقی درخور به دست نیاورد؛ از همین رو در معرض نقدها و بازبینی‌های جدی قرار گرفت؛ به‌طوری که ارائه الگویی کارآمد و با قدرت تبیینی بیشتر، از نیازهای امروز جامعه‌شناسی است.

جامعه‌شناسی دینی یکی از راه‌های قابل بررسی جهت رفع عیوب مطرح در جامعه‌شناسی می‌باشد. همه علوم اجتماعی از جمله جامعه‌شناسی مبتنی بر یک دسته علوم پیشین است که به آن مبادی آن علم می‌گویند؛ از جمله این مبادی یک دسته اصول انسان‌شناختی و هستی‌شناختی است. اگر این اصول، دینی باشد، علمی که مبتنی بر آن به وجود می‌آید، واجد روحی دینی می‌گردد؛ اما به لحاظ موضوع و مسائل نیز می‌توان فرقه‌هایی بین جامعه‌شناسی موجود و جامعه‌شناسی دینی قائل شد؛ از میان هزاران امر اجتماعی که در جامعه وجود دارد و

۱. عضو گروه جامعه‌شناسی مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما - مرکز قم

می‌تواند به عنوان مسأله تحقیق انتخاب شود، تنها بخشی از آن به چشم می‌آید و گزینش می‌شود و برای گزینش، معیاری جز ارزش‌های جامعه‌شناسی وجود ندارد. این ارزش‌ها اگر دینی باشد، مسائل خاصی برجسته و گزینش می‌گردد و با تغییر مسأله پاسخ‌های دیگری هم به دست می‌آید و مجموعه این پرسش‌ها و پاسخ‌ها است که یک علم را به وجود می‌آورد؛ در نتیجه با تغییر دستگاه ارزشی جامعه‌شناس، علم او نیز که حاصل همین پرسش‌ها و پاسخ‌های اجتماعی است متفاوت می‌شود. اما به لحاظ روشی و منطق کار علمی در خصوص جامعه‌شناسی دینی دو امر مهم است؛ الف) در مرحله مطالعات اکتشافی و فرضیه‌سازی می‌توان با الهام از گزاره‌های دینی، استنباط‌های عقلی و یافته‌های پیشین حاصل از جامعه‌شناسی دینی یا جامعه‌شناسی مصطلح که نقد دینی شده است، مدل تحلیلی خود را ساخت. در مرحله مطالعات اکتشافی و تا پیش از آزمون می‌توان از هر نوع حدس و گمانی بهره برد؛ چه رسد به گزاره‌های دینی که از اعتبار (دینی) هم برخوردار است؛ ب) هرگاه انتساب گزاره‌ای به دین محرز گردد، این گزاره حتماً حقیقتی را حکایت می‌کند؛ اما برای فهم این که واقعیت‌های عینی که فعلاً در جامعه موجود است، آیا مصداقی از آن حقیقت است یا خیر، آن گزاره نیازمند آزمون است. در ادامه مقاله به ابهاماتی در زمینه جامعه‌شناسی دینی پرداخته می‌شود؛ ابهاماتی همچون محدودیت نگاه در جامعه‌شناسی دینی، نقد ناپذیری، غیر دینی بودن علم تجربی و تعارضات احتمالی تجربه با گزاره‌های دینی.

واژگان کلیدی: علوم انسانی، جامعه‌شناسی دینی، فرضیه‌سازی، آزمون تجربی.